

CHARAKTER SOCIÁLNÍHO PROSTŘEDÍ V LOKALITÁCH NOVÉ BYTOVÉ VÝSTAVBY - SROVNÁNÍ VNITŘNÍHO MĚSTA A SUBURBIA

Petra PULDOVÁ, Světlá ZELENDOVÁ

*Přírodovědecká fakulta UK, Praha
puldova@natur.cuni.cz, svetla.zelendova@centrum.cz*

Klíčová slova: sociální prostředí, nová bytová výstavba

ABSTRAKT

Transformace vlastnických vztahů po roce 1990 a obnovení trhu s rezidenčními nemovitostmi se promítly ve změnách fyzické i sociální prostorové struktury města. V souvislosti s tím dochází v lokalitách Pražského metropolitního regionu k proměnám sociálního prostředí. Autorky na něj nahlíží jako na soubor charakteristik sociálně prostorové struktury a sociálního klimatu. Pro srovnání sociálního prostředí v různých částech regionu byly vybrány dvě lokality nové bytové výstavby: nová čtvrť bytových domů Velká Skála v Tróji a suburbánní zástavba rodinnými domy v Šestajovicích. Výzkumy ukázaly, že přes podobnou strukturu obyvatel se sociální klima v obou lokalitách liší.

I. ÚVOD

Transformace vlastnických vztahů po roce 1990 a obnovení trhu s rezidenčními nemovitostmi se promítly ve změnách fyzické i sociální prostorové struktury města. V souvislosti s tím dochází k zásadním proměnám sociálního prostředí. V rámci Pražského metropolitního regionu však probíhají proměny s různou intenzitou, s největší v lokalitách s výraznou změnou ve složení obyvatelstva. Zajímavými místy jsou zejména lokality nové bytové výstavby, jejichž sociální prostředí je zároveň specifické tím, že se teprve po přistěhování nových rezidentů vytváří a často se zásadně odlišuje od okolí. Příspěvek se zabývá sociálním prostředím ve dvou lokalitách Pražského městského regionu a jeho podmíněnostmi. Autorky si kladou otázku, zda existují rozdíly v povaze sociálního klimatu a jak je podmiňují různé typy rezidenčního prostředí.

Sociální prostředí je chápáno jako souhrn všech sociálních, resp. společenských aspektů životního prostředí (Velký sociologický slovník 1996). Jako synonymum se používá i termín sociální svět, který je označením pro úhrn společenských struktur, institucí, vztahů, procesů a jevů. V naší studii se přikláníme k pojetí sociálního prostředí, které je uvedeno v práci Puldová, Ouředníček (2006). Kromě sociálně-prostorové struktury utváří sociální prostředí i další složka, která „není plně obsažena v charakteristikách sociálního složení (struktury) obyvatelstva a kterou bychom mohli nazvat sociálním klimatem. Sociální klima je obtížně definovatelné a zahrnuje např. charakter vztahů mezi členy sociálních skupin, stupeň sociální soudržnosti, typy chování nebo stav, ve kterém se lokální společnost nachází (např. bezpečí, ohrožení)“ (Puldová, Ouředníček 2006, s. 128). Dvě lokality s podobnou strukturou obyvatel se tak mohou v důsledku rozdílů ve vlastnostech sociálního klimatu lišit i v celkové povaze sociálního prostředí.

Vysvětlením rozdílů v utváření odlišného charakteru sociálního klimatu v různých typech sídel (městské, suburbánní, venkovské) se zabývala řada autorů. Claude Fischer (1976)

rozděluje teorie, které o sociálně-psychologických důsledcích městského prostředí pojednávají, do tří skupin: (1) deterministická teorie, (2) kompoziční teorie a (3) subkulturní teorie.

Otázkou odlišného způsobu života v lokalitách města a venkova se zabývali již členové Chicagské školy. Za nejzásadnější můžeme považovat studii Louise Wirtha (1938), která tvoří jádro tzv. deterministické teorie. Ve studii se Wirth snaží zjistit, zda má charakter místa (město vs. venkov) vliv na chování jedince v lokální komunitě. Dochází k závěru, že hlavními faktory ovlivňujícími odlišné sociální klima v lokalitě je populační velikost sídla, hustota zalidnění a heterogenita jeho obyvatel. Život ve velkém městě vede k oslabování primárních vazeb, vzájemnému odcizení jedinců a celkové sociální desorganizaci.

Po druhé světové válce se řada autorů snaží překonat Wirthův pohled a nalézt fungující komunity i uvnitř měst. Zástupci kompoziční teorie jsou Herbert Gans (1962) studující komunity italských přistěhovalců v Bostonu, Oskar Lewis (1961) zabývající se poměšťováním venkovanů v Mexiku a další (např. Whyte 1956, Baumgartner 1988). Výsledkem jejich studií je zjištění, že místo samotné (tedy městské prostředí) nemá přímý a výhradní vliv na chování jedinců. Podle těchto autorů je sociální život v městských lokalitách ovlivňován především socioekonomickými, demografickými a kulturními charakteristikami dané populace (Gottdiener, Hutchison 2006, Fischer 1976). Metropolitní region tedy představuje mozaiku různých životních stylů, tj. lokalit s různým sociálním klimatem.

Subkulturní teorie je syntézou obou výše uvedených přístupů. Její zástupce Claude Fischer (1975) tvrdí, že ačkoliv je většina rozdílů v chování mezi obyvateli metropolitního regionu způsobena jejich socioekonomickými a demografickými statusy, určitý vliv má i jejich lokalizace v městském prostředí. Městské prostředí – zejména koncentrace obyvatel a populační velikost města – vede k podněcování vzniku subkultur (kulturně odlišných skupin). V rámci těchto subkultur se sdružují jedinci s relativně podobnými rysy a vlastnostmi, což vede k vyšší míře vzájemné interakce (Fischer 1975).

Gottdiener a Hutchison (2006) uvádějí sociálně-prostorový přístup, který vztahuje rozdíly v povaze sociálního prostředí k rozdílům v lokalizaci jednotlivých skupin v metropolitním regionu. Způsob lokalizace sociálních skupin s určitým životním stylem v regionu lze podle nich vysvětlit pomocí kombinace kompozičních faktorů (socioekonomický, demografický status rezidentů) a vlivu prostředí lokality. Charakter prostředí určité lokality bezprostředně ovlivňuje možnosti aktivit, které zde mohou být vykonávány a vymezuje tedy i sociální skupiny, které zde žijí. Kromě toho však jsou rezidenční preference jedinců ovlivněny percepcí zvažovaných lokalit. Posledním faktorem, který působí na rozmístění sociálních skupin ve městě a odlišný charakter sociálního prostředí lokalit, je rozdílná výše příjmů jednotlivců, která je omezuje při výběru místa pro bydlení a jiné aktivity (Gottdiener, Hutchison 2006).

II. CHARAKTERISTIKA VYBRANÝCH LOKALIT A METODIKA ŘEŠENÍ

Pro zhodnocení rozdílností sociálního prostředí a zejména sociálního klimatu v Pražském metropolitním regionu byly vybrány dvě lokality nové bytové výstavby. Při volbě lokalit pro případové studie byl pro vzájemnou srovnatelnost kladen důraz na obdobnou sociální a demografickou strukturu jejich obyvatel. Zároveň mělo jít o relativně starší výstavbu, aby již mohla existovat určitá vazba nových rezidentů na místo bydliště. První

případovou studii je nová čtvrť bytových domů Velká Skála v Tróji, druhou představují suburbánní Šestajovice. Případové studie byly provedeny formou dotazníkového šetření, které bylo provedeno v Šestajovicích na jaře roku 2006 a na Velké Skále na podzim roku 2007. Respondentům byl předložen soubor otázek, který hodnotil různé aspekty sociálního prostředí: integraci nových obyvatel do života lokality, charakter mezilidských vztahů, míru politické participace a občanské angažovanosti ve věcech veřejných.

Velká Skála je lokalita vnitřního města, která se rozkládá na území pražského katastrálního území Trója. Na svažitém území nad Botanickou zahradou v blízkosti rozsáhlého sídliště Bohnice bylo v roce 1999 dokončeno 647 nových bytů v bytových a vilových domech. Šestajovice jsou tradiční suburbánní obcí, která přímo sousedí s městem Prahou. Výstavba rodinných domů zde probíhá od druhé poloviny 90. let prakticky až do současnosti. Vybraná část nové zástavby pro případovou studii patří mezi starší rozvojové lokality (obr. 1).

Z výsledků dotazníkového šetření vyplývá, že z hlediska demografických ukazatelů je obyvatelstvo obou lokalit velmi mladé. Až překvapivě vysoký je podíl rezidentů s vysokoškolským vzděláním (tab. 1). Naprostá většina respondentů z Velké Skály vypověděla, že byt, ve kterém bydlí, mají v osobním vlastnictví; 15 % je zde v nájmu. V případě suburbánní lokality tato skutečnost nebyla šetřena, nicméně lze předpokládat, že podíl vlastníků bude ještě mírně vyšší.

Tab. 1. Základní charakteristiky respondentů a členů jejich domácností

Charakteristika	Velká Skála	Šestajovice
Počet respondentů	61	53
Počet členů domácnosti	168	170
Počet let v lokalitě	6,5 let	5,5 let
Průměrný věk členů domácností	32,7 let	30,6 let
Podíl VŠ mezi členy domácností nad 15+	72 %	52 %

Zdroj: dotazníkové šetření.

Obrázek 1. Vymezení sledovaných lokalit



Zdroj: www.mapy.cz, upraveno.

III. SOCIÁLNÍ PROSTŘEDÍ V LOKALITÁCH NOVÉ BYTOVÉ VÝSTAVBY

Lokality nové bytové výstavby jsou místa, kde dochází k dynamické proměně obyvatelstva. Příchozí obyvatelé si postupně utvářejí vztah ke svému novému domovu, nové lokalitě. Podle některých autorů, zejména architektů a urbanistů (např. Gehl 2000), mohou atributy fyzického prostředí částečně ovlivnit dění v obci. Důležitou podmínkou pro vznik kontaktů, aktivit a následnou integraci dalších nových obyvatel do života lokality je přítomnost míst k setkávání. To platí podle našeho názoru jak ve významu čistě fyzického

prostředí (např. Gehl 2000), tak i v možnostech setkávání s ostatními obyvateli v každodenním životě či při různých společenských akcích. Místo setkávání tak může představovat prvek fyzické struktury lokality (park, dětské hřiště apod.), může ale také být místem pro poskytování služeb (místní obchod) nebo společenskou akci.

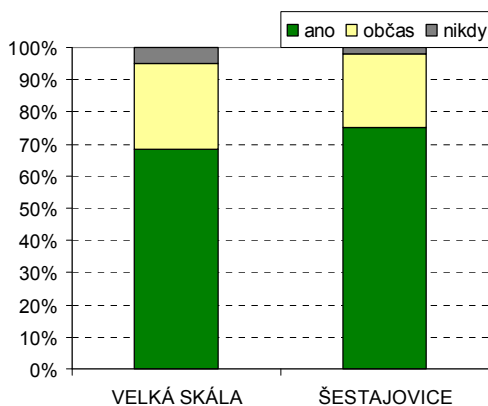
Srovnání nejčastějších míst setkávání odráží i odlišný způsob života ve vybraných lokalitách. V městské lokalitě Velká Skála jsou nečastějším místem setkávání společné prostory v bytovém domě a přilehlé ulice. Ukázalo se, že důležitým prostředkem zahájení komunikace je pes, při jehož venčení majitelé často navazují kontakty se sousedy. Často zmiňovanou příležitostí k setkávání jsou také schůze družstva vlastníků bytů. V suburbánní lokalitě jsou kontakty nejvíce navazovány při aktivitách dětí, např. při hraní na dětském hřišti nebo doprovodu do školky či školy. Lidé se také velmi často setkávají při osobních návštěvách doma.

Charakter mezilidských vztahů v lokalitě nové výstavby byl zjišťován na příkladech několika modelových situací z každodenního života. Zdánlivě banální každodenní situací může být pozdrav, který vypovídá o obecném sociálním klimatu v okolí bydliště respondentů. Vzájemné zdravení je typickým příkladem počátku rozvoje vztahů. Je patrné, že v obou lokalitách je tato každodenní situace velmi častá (viz graf 1). Jde však o poměrně slabé vyjádření vzájemných vztahů. Hlubším projevem navázaných sousedských a přátelských vztahů je vzájemné navštěvování. Zde je již pozorován větší rozdíl v chování respondentů obou lokalit, kdy obyvatelé suburbii se navštěvují častěji.

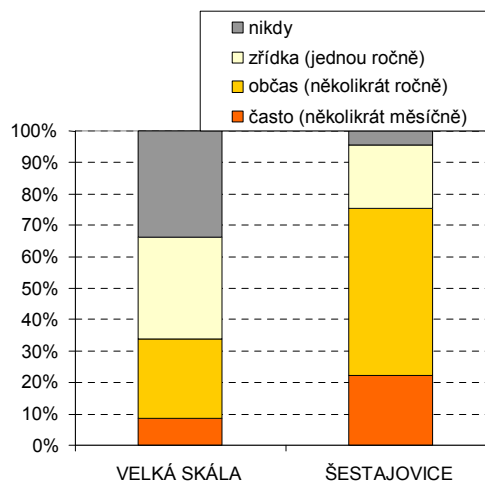
Ještě více je odlišný charakter vztahů v obou lokalitách patrný, pokud se jedná o jejich intenzivnější projevy: vzájemné vypomáhání v každodenním životě (půjčování náradí, drobné opravy, poskytnutí chybějících surovin pro vaření apod.) anebo projevená důvěra při hlídání dočasně opuštěného domu či zalévání květin v bytě. Podle Wellmana (1996) spočívá podpora, kterou si lidé v místě bydliště poskytují, právě ve vzájemných malých službách. V obou případech je patrný odstup respondentů v městské lokalitě Velká Skála oproti Šestajovicím. Výsledky šetření ukazují, že v suburbánní lokalitě jsou si lidé celkově bližší a otevřenější. Důvodem rozdílného charakteru mezilidských vztahů je podle našeho názoru: větší množství příležitostí pro setkávání: řešení podobných životních situací (např. dostavba rodinného domu, úprava zahrady, atd.), které dává podněty k navazování sousedských vztahů a přátelství.

Graf 1. Charakter mezilidských vztahů ve sledovaných lokalitách

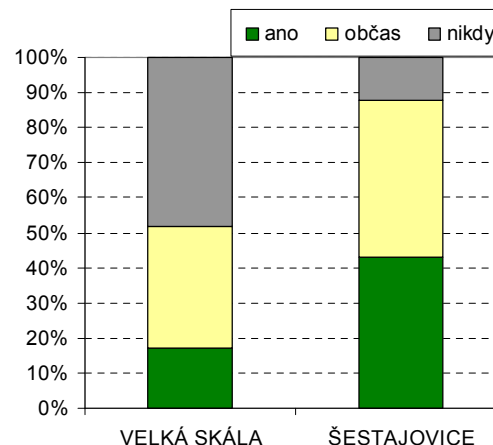
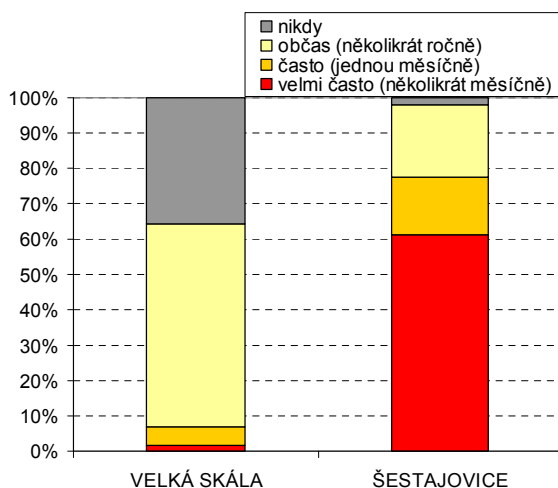
„Lidé v mém okolí se v domě nebo na ulici zdraví.“ „Lidé v mém okolí se doma navštěvují.“



„Lidé v mém okolí si navzájem vypomáhají (např. vyzvedávání pošty, půjčování nářadí, drobné opravy).“



„Lidé v mém okolí zalévají susedům kytky, krmí jejich zvířata nebo hlídají jejich dům, pokud nejsou doma (např. v čase dovolených).“



Zdroj: dotazníkové šetření.

Poznámka: Respondenti vybírali četnost každodenních situací, které pozorují v místě svého bydliště. Znění konkrétních otázek bylo pro obě lokality podle jejich charakteru mírně upraveno.

Dalším ukazatelem povahy sociálního klimatu je skutečnost, zda noví obyvatelé lokalit mají zájem podílet se na dění kolem sebe a aktivně se účastnit řízení obce nebo městské části. Jako specifickou formu zapojení do života obce chápeme politickou participaci. Účast v komunální politice může vycházet z individuálního rozhodnutí, ale také může být výsledkem utváření lokální komunity, která si přeje mít svého zástupce v obecním zastupitelstvu.

Nejaktivnější formou politické participace je přímá účast na řízení obce nebo městské části – členství v místním zastupitelstvu. V obou sledovaných lokalitách se mezi respondenty členové nebo kandidáti do zastupitelstva objevili. Další (méně intenzivní) možností politické aktivity je účast na schůzích místního zastupitelstva. Z jiného výzkumu provedeného v zázemí Prahy vyplývá, že v naprosté většině suburbánních lokalit na ně chodí alespoň někteří z nově přistěhovalých obyvatel (téměř ve 40 % míst pravidelně), i když v polovině obcí se účastní pouze v případě, kdy se jich projednávají záležitosti přímo týkající (Puldrová, Ouředníček 2006). Vyšší míra angažovanosti se potvrzuje i v Šestajovicích, kde polovina respondentů

vypověděla, že alespoň občas dochází na schůze zastupitelstva (v městské lokalitě na Velké Skále pouze 9 % respondentů).

Srovnání výsledků šetření ukazuje relativně vysoký zájem o zapojení se do řízení obce v suburbánní lokalitě. Úroveň účasti novousedlíků i na schůzích zastupitelstva potvrzuje vysoký zájem o dění v lokalitě. Naopak ve městě s hustou zástavbou a velkým počtem obyvatel jsou lidé více anonymní, což Musil (1985) dokládá výzkumem na sídlišti. Mnohdy ani svého starostu neznají a necítí potřebu se politického života ve své městské části účastnit. To je podle našeho názoru právě případ obyvatel Velké Skály. Podle slov respondentů sami ani někdy „nevidí možnost se angažovat ve věcech veřejných“.

V šetření byla dále zjišťována míra občanské (ne nutně politické) angažovanosti: zda se respondenti podílejí na různých aktivitách v obci nebo městské části. V tomto případě byl hlavní odlišností charakter vykonávaných aktivit. Mezi nejčastěji uváděné aktivity obyvatel Velké Skály patří angažovanost ve výboru vlastníků bytů, tedy aktivita přímo související se správou jejich majetku, nebo péče o veřejnou zeleň či odpad. Příkladem může být úvaha jednoho respondenta nad možnou budoucí aktivitou: „zajištění lokality jako hezké lokality k žití včetně současné přírody, bez zbytečné další zástavby“. Dotázaní obyvatelé Šestajovic se naopak podílejí na zlepšení třídění odpadu, dobudování technické infrastruktury nebo aktivitách v mateřské školce.

IV. ZÁVĚR

Při objasňování podmínek rozrůzněnosti sociálního prostředí lokalit v městském regionu se kloníme k sociálně-prostorovému přístupu Gottdienera a Huttchinsa (2006), který klade důraz nejen na vliv struktury sociálních skupin, ale také samotného místa (resp. lokalizace skupin v městském prostoru). Pro vzájemné srovnání sledovaných lokalit bylo klíčové, že sociální, ekonomický a rodinný status jejich obyvatel je podobný (obyvatelé vykazují průměrně vyšší dosažené vzdělání a nízký věkový průměr). Přesto se sociální klima, charakterizované zejména povahou mezilidských vztahů a mírou politické a občanské participace, v obou územích liší.

Tyto odlišnosti jsou podle našeho názoru ovlivňovány několika faktory. Za první, poloha v rámci metropolitního regionu určuje (časovou) dostupnost služeb a míst setkávání s přáteli, které se nacházejí v jeho různých částech. Obyvatelé Velké Skály se tak v jádrovém městě mohou s přáteli potkávat relativně snáze, naopak vzhledem k horší dopravní dostupnosti obyvatelé suburbia ukotvují více v okolí svého bydliště.

Za druhé, vliv mají vlastnosti samotného sledovaného místa. Nejen pro politickou participaci je důležitý charakter a velikost sídla. Ukazuje se, že vyšší míru zapojení do veřejného života vykazují spíše obyvatelé ve venkovském prostředí, kde cítí větší možnosti jej ovlivnit. Významnou roli hraje také existence míst a příležitostí setkávání ve formě dobře řešených veřejných prostor, společně využívaných (např. pohostinských) služeb či místních spolků, kterých je patrně v suburbii více.

Za třetí, přes podobné charakteristiky rezidentů jsou mezi nimi stále důležité rozdíly. Významný vliv má jejich pozice v rámci životního cyklu a životní styl. V suburbii je větší podíl rodin s dětmi a matkami na mateřské dovolené, které vzhledem k tomu, že tráví v místě bydliště podstatně více času než zaměstnaní, patří ke skupinám vykazujícím vyšší úroveň

sociální interakce. Děti a jejich aktivity jsou také častým integračním prvkem (Puldová, Ouředníček 2006). Domníváme se, že nezanedbatelný vliv pak mají také hodnotové orientace obyvatel. Rodinné bydlení si vybírají charakterově odlišní lidé než ti, kteří preferují bydlet v dosahu centra města. Jejich hodnotové orientace pak ovlivňují jejich životní styl a potažmo i sociální klima lokalit, kde žijí.

Studium sociálního prostředí lokalit a analýza jeho podmíněností patří k velice zajímavým tématům urbánní geografie. Zároveň však jde o téma velmi komplexní, které vyžaduje široké studium teoretických konceptů různých vědních oborů, ale také především empirických zkušeností z detailního výzkumu v konkrétních lokalitách. V našich dalších pracích mu proto budeme věnovat pozornost.

LITERATURA

- BAUMGARTNER, M. (1988): *Moral Order of a Suburb*. Oxford, Oxford University Press. 186 s.
- FISCHER, C. (1975): *Toward a Subcultural Theory of Urbanism*. *American Journal of Sociology*, 80. s. 140-148.
- FISCHER, C. (1976): *The Urban Experience*. New York, Harcourt Brace Jovanovich 309 s.
- GANS, H. (1962): *The Urban Villagers*. Free Press, New York, 367 s.
- GEHL, J. (2000): *Život mezi budovami. Užívání veřejných prostranství*. Nadace Partnerství, Brno, 202 s.
- GOTTDIENER, M., HUTCHINSON, R. (2006): *The New Urban Sociology*. Westview Press. 408 s.
- LEWIS, O. (1961): *The Children of Sanchez*. New York, Random House. 499 s.
- MUSIL, J. (1985): *Lidé a sídliště*. Svoboda, Praha, 333 s.
- PULDOVÁ, P., OUŘEDNÍČEK, M. (2006): *Změny sociálního prostředí v zázemí Prahy jako důsledek procesu suburbanizace*. In: Ouředníček, M (ed.): *Sociální geografie Prahy*. Univerzita Karlova v Praze. Přírodovědecká fakulta. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje. Praha, s. 128-142.
- PETRUSEK, M. et al. (1996) : *Velký sociologický slovník*. Karolinum, Praha, 1627 s.
- WHYTE, W.H. (1956): *The Organization Man*. Garden City. NY: Simon & Schuster, New York 471 s.
- WELLMAN, B. (1996): *Are Personal Communities Local? A Dumptarian Reconsideration*. *Social Networks*, 18, č. 3, s. 347-354.
- WIRTH, L. (1938): *Urbanism as a Way of Life*. *American Journal of Sociology*, 44, č. 1, University of Chicago Press, Chicago, s. 1-24.

PODĚKOVÁNÍ

Príspevek je výstupem grantového projektu GAUK č. 80707 „Změna sociálního prostředí a jeho percepce v dynamicky se měnících lokalitách Pražského metropolitního regionu“.